

**YTSKYDDS
MYNDIGHETEN**

VÄGLEDNING 2026:8

Kulturhistoriska ytor

Bevarande, skydd och dokumentation

Kulturhistoriska ytor. Bevarande, skydd och dokumentation

Vägledning 2026:8

Diarienummer: YSM 2026/0908

Utgivare: Ytskyddsmyndigheten, Box 112, 842 21 Sveg

registrator@ytskyddsmyndigheten.se, ytskyddsmyndigheten.se

Vägledning 2026:8. Kulturhistoriska ytor. Bevarande, skydd och dokumentation

Utgiven av Ytskyddsmyndigheten, 2026

Publikationen kan laddas ner från ytskyddsmyndigheten.se. Tryckta exemplar kan beställas från registrator i mån av tillgång.
Citera gärna, men ange källan.

Förord

Kulturhistoriska ytor är ytor där det som syns är en del av det som ska bevaras. En kalkmålning, en träyta med patina eller ett historiskt färgskikt bär spår av tid, hantverk och bruk. Den som ansvarar för en sådan yta har ett dubbelt uppdrag: ytan ska ha ett ändamålsenligt skydd, och det som gör ytan värdefull ska inte försvinna i arbetet med att skydda den.

Ytskyddsmyndigheten ansvarar för skyddet av ytor enligt YSFS 2019:4. Myndigheten bedömer inte kulturhistoriska värden och tar inte ställning till underlaget. Vägledningen beskriver därför hur de två uppdragen kan vägas mot varandra i dokumentation och beslut, och den hänvisar till respektive ansvarig myndighet när en fråga ligger utanför myndighetens ansvar.

Vägledningen har tagits fram av avdelningen för ytor och beständighet. Den är ett underlag för fastighetsägare, förvaltare, kyrkliga och kommunala verksamheter, museer och andra som ansvarar för kulturhistoriska ytor. Den ersätter inte föreskrifterna.

Sveg, oktober 2026

Kerstin Wallgren

Generaldirektör

Innehåll

Sammanfattning	6
1 Inledning	7
1.1 Syfte och avgränsning	7
1.2 Förhållande till föreskrifterna	7
1.3 Underlaget	7
2 Kulturhistoriska ytor	8
2.1 Vad som avses	8
2.2 Värden som ska beaktas	8
2.3 Sårbarhet	9
3 Skydd och bevarande i konflikt	10
3.1 Två mål som ibland drar åt olika håll	10
3.2 Principer för ingrepp	10
3.3 När ett skydd ändrar ytan	10
4 Dokumentation före och efter behandling	11
4.1 Grundprinciper	11
4.2 Fotografering och kartläggning	11
4.3 Glansmätning och färgmätning	12
4.4 Kartläggning av skikt	13
4.5 Jämförelse före och efter	13
5 Beslut mellan skydd, bevarande och restaurering	14
5.1 Beslutsprocessen	14
5.2 Tre beslutsnivåer	14
5.3 Ytklass och kulturhistoriskt värde i samma beslut	15
5.4 Underlaget och gränsdragningen	15
6 Exempel	16
6.1 Kyrkointeriör: predikstol med historiskt färgskikt	16
6.2 Museiutställning: målad panel i en rumsinstallation	16
6.3 Offentlig byggnad: fasad mot gata	17
6.4 Sammanfattning av exemplen	18
7 Frågor och svar	19
8 Checklista	20

9 Ordlista	21
Referenser	22

Sammanfattning

Vägledningen beskriver kulturhistoriska ytor, bland annat kalkmålningar, träytor med patina, metallytor, stenytor, textila väggbeklädnader och historiska färgskikt. Den beskriver vilka värden dessa ytor bär, varför de är sårbara och hur en konflikt mellan ändamålsenligt skydd och bevarande av originalmaterial kan uppstå. Vägledningen tar upp hur en yta kan dokumenteras före och efter behandling med fotografi, kartläggning, glansmätning och färgmätning, och hur ett beslut mellan skydd, bevarande och restaurering kan dokumenteras. Tre fiktiva exempel, från en kyrkointeriör, en museiutställning och fasaden på en offentlig byggnad, illustrerar tillvägagångssättet.

Vägledningen ger allmänna råd och är inte bindande. Den ersätter inte föreskrifterna i YSFS 2019:4. Myndigheten lämnar inte råd i enskilda ärenden. Frågor om underlaget hänvisas till respektive ansvarig myndighet.

1 Inledning

1.1 Syfte och avgränsning

Vägledningen beskriver hur kulturhistoriska ytor kan skyddas, bevaras och dokumenteras inom ramen för YSFS 2019:4. Den riktar sig till fastighetsägare, förvaltare, kyrkliga och kommunala verksamheter, museer och andra som ansvarar för ytor med ett kulturhistoriskt värde. Den behandlar vilka ytor som brukar kallas kulturhistoriska, vilka värden de bär, varför de är sårbara och hur ett beslut mellan skydd, bevarande och restaurering kan dokumenteras.

Vägledningen behandlar inte enskilda objekt och ger ingen bedömning av ett specifikt objekts värde eller skick. Exempelen i avsnitt 6 är fiktiva. Vägledningen anger inga namngivna rengöringsmedel eller andra kemiska produkter, eftersom val av produkt kräver särskild sakkunskap och ska göras för varje yta.

1.2 Förhållande till föreskrifterna

En kulturhistorisk yta omfattas av YSFS 2019:4 på samma sätt som andra ytor. Kravet på ändamålsenligt skydd under hela ytans livslängd gäller även för ytor med ett högt kulturhistoriskt värde. Ett kulturhistoriskt värde är inte en ytklass enligt YSFS 2021:2 och ändrar inte ytklassningen. Värdet påverkar i stället vilka åtgärder som kan väljas för att uppfylla kravet på skydd, och det måste därför dokumenteras tillsammans med ytklassen.

Begreppet kulturhistorisk yta används i vägledningen som samlingsnamn för de ytor som beskrivs i avsnitt 2. Begreppet har ingen egen rättslig betydelse i föreskrifterna.

1.3 Underlaget

Den som arbetar med kulturhistoriska ytor möter ofta frågor om underlaget, till exempel murbruk, kalkputs, trästomme, bärande sten eller metall under ytskiktet. Underlaget omfattas inte av föreskrifterna, och Ytskyddsmyndigheten tar inte ställning till underlaget. Frågor om underlaget hänvisas till respektive ansvarig myndighet. Ett bevarat ytskikt är inte en lösning på en underlagsskada. Om en skada i underlaget påverkar ytskiktets förutsättningar bör åtgärden skjutas upp tills frågan om underlaget är avgjord.

2 Kulturhistoriska ytor

2.1 Vad som avses

En kulturhistorisk yta är en yta eller ett ytskikt vars historiska uttryck, material, struktur eller ålder bedöms ha ett värde som ska beaktas vid skydd och åtgärd. Bedömningen av värdet görs av den som har sakkunskap om kulturmiljön, till exempel en byggnadsantikvarisk expert eller en konservator. Ytskyddsmyndigheten bedömer inte värdet. Myndigheten bedömer ytans skydd enligt YSFS 2019:4.

Enligt 1 kap. 3 § i YSFS 2019:4 har en yta ingen tjocklek, medan ett ytskikt har en tjocklek. En kulturhistorisk yta består ofta av flera ytskikt som lagts på varandra under lång tid. Skikten bildar en tidsskiktning, och tidsskiktningen är en del av ytans värde. Den som dokumenterar en yta behöver därför både ytans yttre avgränsning och de skikt som ligger under den.

Tabell 1 visar de typer av kulturhistoriska ytor som vägledningen behandlar, deras uttryck, vilka värden de bär och vad som vanligen gör dem sårbara. Tabellen är ett stöd för inventeringen och inte en uttömmande förteckning.

Tabell 1. Typer av kulturhistoriska ytor, uttryck, värden och vanlig sårbarhet

Typ	Uttryck och ytskikt	Värden	Vanlig sårbarhet
Kalkmålningar	Målade ytor på kalkbruk eller kalkputs, ofta i kyrkor och andra rum med en bevarad helhet	Konstnärligt, tekniskt och samhällshistoriskt	Fuktrörelser, saltutfällning, rengöring och ytbeläggningar som ändrar matthet
Träytor med patina	Obehandlade eller oljade träytor med åldersbetingad ton och glans	Materialhistoriskt, hantverkshistoriskt och brukshistoriskt	Ljus, uttorkning, fingerfett och rengöringsmedel
Metallytor	Gjutna, slagna eller förgyllda ytor med oxid, patina eller ytlager	Tekniskt, konstnärligt och stadsbildsmässigt	Korrosion, aggressiva rengöringsmedel och mekanisk polering
Stenytor	Huggna, slipade eller bearbetade ytor, ofta med mineralfärg eller kalkfärg	Arkitektoniskt, hantverkshistoriskt och stadsbildsmässigt	Frostsprängning, avlagringar och skyddsbeläggningar som hindrar ånga
Textila väggbeklädnader	Väv, tryck eller broderi på en bärare, ofta i rum med en bevarad miljö	Textilhistoriskt, konstnärligt och tidsdokumenterande	Ljus, damm, fuktskador och mekanisk nötning
Historiska färgskikt	Flera överlagrade skikt av färg, lack eller tapet på en yta	Dokumentärt, tidsskiktsmässigt och miljöhistoriskt	Skiktlossning, nya överstrykningar som döljer skikt och lösningsmedel

Källa: egen sammanställning. Uppgifterna är en översikt och ersätter inte sakkunnig bedömning av enskilda ytor.

2.2 Värden som ska beaktas

Ett kulturhistoriskt värde kan bestå av flera delar. Vägledningen använder fyra värdeaspekter, som ofta förekommer samtidigt och som kan väga olika tungt i olika fall:

- **Dokumentärt värde.** Ytan visar hur något har sett ut, vilka material och tekniker som använts och hur ytan har förändrats över tid.
- **Materiellt och hantverksmässigt värde.** Ytan bär spår av hantverk, receptur och teknik som kan vara sällsynta eller svåra att återskapa.
- **Konstnärligt och arkitektoniskt värde.** Ytan är en del av en gestaltning, en färgsättning eller en rumsupplevelse som har ett eget värde.
- **Bruks- och identitetsvärde.** Ytan är en del av en plats som människor använder, känner igen eller förknippar med en gemenskap.

Värdeaspekterna påverkar valet av åtgärd eftersom de avgör vilka delar av ytan som måste bevaras för att värdet ska kvarstå. En yta med stort dokumentärt värde kan kräva att alla skikt bevaras, även där ett enskilt skikt är otydligt. En yta med främst konstnärligt värde kan kräva att helhetsintrycket bevaras, även om enskilda skikt har förändrats.

2.3 Sårbarhet

Kulturhistoriska ytor är ofta mer sårbara än nya ytor. De är ofta tunna, de har åldrats under lång tid och de har utsatts för tidigare åtgärder som kan ha förändrat deras egenskaper. Vanliga orsaker till skada är ljus, fukt och temperaturväxlingar, saltutfällning, mekanisk påverkan, rengöring och tidigare ytbehandlingar.

Ljus är en av de mest genomgripande orsakerna till åldring av organiska ytskikt. Rapport 2024:7 sammanfattar kunskapsläget för ytors åldrande i inomhusmiljö, och den visar att åldringen beror på samverkan mellan ljus, temperatur och relativ fuktighet. I Rapport 2026:5 beräknas för en alkydbeläggning på provplattor en accelerationsfaktor på ungefär 1,92 per tio graders temperaturhöjning vid 60 grader och 50 procent relativ fuktighet. Modellen gäller provplattorna i rapporten och ska inte överföras direkt till historiska ytor, men den visar att temperatur och fukt har stor betydelse för hur snabbt ett ytskikt åldras.

Historiska ytor är också känsliga för fukt som rör sig i konstruktionen. Fukt kan ge saltutfällning, släppande ytskikt och förändrad glans. Textila väggbeklädnader påverkas särskilt av ljusets dos över tid (Berger 2021). Tidigare rengöring kan ha tagit bort skikt, och tidigare överstrykningar kan ha dolt skador. Dokumentation ska därför omfatta både aktuellt tillstånd och tidigare åtgärder, så långt de kan spåras.

3 Skydd och bevarande i konflikt

3.1 Två mål som ibland drar åt olika håll

Ändamålsenligt skydd och bevarande av originalmaterial är båda mål för arbetet med kulturhistoriska ytor, men de kan kräva olika åtgärder. Ett heltäckande ytskikt är ett sätt att uppfylla skyddskravet, eftersom det hindrar ytan från att exponeras mot omgivningen. Samma ytskikt kan dock förändra ytans glans och färg, täcka över ett historiskt skikt och göra det svårt att ta bort utan skada på originalet. Det kan också hindra fukt från att torka ut ur ytan.

Vägledningen löser inte konflikten generellt. Den beskriver i stället hur de två målen kan vägas mot varandra i ett enskilt fall och hur avvägningen kan dokumenteras, så att den kan granskas i efterhand.

3.2 Principer för ingrepp

Följande principer bör gälla för alla åtgärder på kulturhistoriska ytor. De är allmänna råd och ersätter inte bedömningen i det enskilda fallet.

- **Minimiingrepp.** Ingreppet begränsas till vad som krävs för att uppfylla ändamålsenligt skydd.
- **Originalmaterial först.** Befintligt material bevaras före nytt material tillförs. Ett skikt som kan konsolideras ska inte ersättas.
- **Reversibilitet.** Material och metod ska kunna tas bort eller ändras i framtiden utan att originalet skadas. Reversibiliteten prövas i praktiken på provytor (Fagerström 2018).
- **Dokumentation före ingrepp.** Ytan dokumenteras innan någon åtgärd görs, enligt avsnitt 4.
- **Oberoende sakkunskap.** Bedömningen av kulturhistoriskt värde och valet av metod görs av någon med dokumenterad sakkunskap i ytans material och tekniker.

Reversibilitet är ett ideal snarare än ett tillstånd. Nästan alla åtgärder ändrar ytan något. Det som kan göras är att välja material och metod så att förändringen är så liten och så väl dokumenterad att den kan bedömas och vid behov åtgärdas i framtiden.

3.3 När ett skydd ändrar ytan

Ett heltäckande ytskikt över en historisk yta flyttar ytskiktets yttre avgränsning, men det skapar inte en ny yta. Ytan finns kvar under ytskiktet, och ytskiktets yttre avgränsning är inte en ny yta. Det gäller även när ytskiktet ändrar glansen eller färgen.

Om ett historiskt ytskikt tas bort helt eller delvis och en ny yta exponeras uppstår en ny yta. En spricka ger två sprickyor och två kantyor enligt Vägledning 2023:2. En spricka som lagats upphör att ge ytor när sidorna inte längre vetter mot omgivningen. Ett borttagande av ett skikt kan därför ge en ytförändring som ska anmälas enligt YSFS 2023:3, om den ändrar någon uppgift i Nationella ytregistret. Vid tveksamhet anmäls förändringen.

4 Dokumentation före och efter behandling

4.1 Grundprinciper

Dokumentationen görs före, under och efter varje ingrepp, även när ingreppet bedöms vara litet. Den ska göras så att den kan jämföras över tid, och den ska kunna läsas av någon som inte har deltagit i arbetet. Fotografier före och efter behandlingen räcker sällan för att visa vad som har förändrats.

Tabell 2 visar de moment som bör ingå i dokumentationen. Momenten kompletterar varandra, och inget av dem ersätter de övriga.

Tabell 2. Moment i dokumentationen före och efter behandling

Moment	Metod	Syfte	Redovisning
Fotografering	Översiktsbilder, detaljbilder, sidoljus, referensskala och färgkort	Visa läge, struktur och förändring	Fotoserie med datum, bildnummer och hänvisning till kartan
Kartläggning	Skalenlig karta med numrerade delytor, skador och ingrepp	Lokalisera skador, skikt och ingrepp	Karta med versionshistorik
Skiktkartering	Visuell bedömning. Provtagning endast när den behövs för beslutet	Fastställa skiktföljd och ålder	Skiktschema per delyta
Glansmätning	Mätvinkel 60 grader enligt YSFS 2020:1, medelvärde av tio mätningar per yta	Följa glansförändring	Mätprotokoll med mätpunkter markerade i kartan
Färgmätning	Kolorimetrisk mätning i CIELAB med referensfält	Följa färgförändring	Värden per mätpunkt, mätgeometri och referensfältets värde
Åtgärdsbeskrivning	Material, metod, omfattning, utförare och tidpunkt för varje åtgärd	Göra ingreppet spårbart och reversibelt	Åtgärdsdagbok och beslutsmotivering

Källa: egen sammanställning. Mätvinkeln följer YSFS 2020:1 och mätmetoden Rapport 2026:3.

Dokumentationen ska sparas i minst tio år enligt YSFS 2019:4, 4 kap. Eftersom ett kulturhistoriskt värde kan bedömas på nytt i framtiden rekommenderar vägledningen att dokumentation av kulturhistoriska ytor sparas längre än så, och att den lämnas över när ansvaret för ytan övergår till någon annan.

4.2 Fotografering och kartläggning

Fotografier tas från samma positioner vid varje tillfälle, med referensskala och färgkort i bilden. Översiktsbilder visar ytan i sitt sammanhang, och detaljbilder visar skador, skikt och ingrepp. Ljus från sidan ger en bättre bild av ytans struktur, och ljus rakt framifrån ger en bättre bild av färgen. Ultraviolett ljus kan användas för att visa skillnader mellan skikt och tidigare åtgärder. Varje bild ska ha datum i formen ÅÅÅÅ-MM-DD, bildnummer och en hänvisning till kartan.

Kartan ska vara skalenlig och delas in i delytor med en unik beteckning. Skador, skikt och ingrepp markeras i kartan och hänvisas till i protokollet. Kartan uppdateras vid varje tillfälle och versionshanteras, så att det går att se vilket underlag som låg till grund för varje beslut.

Andelen dokumenterad yta D beräknas enligt ekvation (1). Ekvationen visar hur stor del av den kulturhistoriska ytan som finns beskriven i kartan.

$$D = \frac{\sum_k a_k}{A} \cdot 100 \quad (1)$$

I ekvationen är a_k arealen för varje delyta k som är dokumenterad i kartan, och A är arealen för hela den kulturhistoriska ytan. Andelen redovisas vid varje dokumentationstillfälle. En andel under 100 procent är inte i sig ett problem, men den ska förklaras, till exempel med att en del av ytan inte var åtkomlig.

4.3 Glansmätning och färgmätning

Glansen mäts med mätvinkel 60 grader enligt YSFS 2020:1, och mätningen görs som medelvärde av tio mätningar per yta enligt Rapport 2026:3. Mätpunkterna markeras i kartan så att samma punkter kan mätas igen. Mätinstrumentet placeras mot ytan, och placeringen ska göras så att ytan inte skadas. Mätningar görs inte i punkter där det finns risk för skada.

Många kulturhistoriska ytor är matta. Rapport 2026:4 omfattar referensplattor vid cirka 15, 60 och 90 GU. För dessa nivåer redovisas reproducerbarheten som 0,25 GU vid cirka 15 GU, 0,63 GU vid 60 GU och 0,27 GU vid 90 GU. Mätningar under 15 GU ligger utanför rapportens referensnivåer och bör bedömas särskilt, och mätosäkerheten ska redovisas tillsammans med resultatet.

Förändringen av glansen mellan två mättillfällen beräknas enligt ekvation (2).

$$\Delta g = g_t - g_0 \quad (2)$$

I ekvationen är g_0 medelvärdet vid första mättillfället och g_t medelvärdet vid mättillfället t . Glansavvikelsen om högst 10 GU i YSFS 2019:4 avser avvikelse inom en och samma yta. Vägledningen använder inte 10 GU som gräns för förändring över tid. Förändringen redovisas i GU och tolkas i förhållande till mätosäkerheten och till ytans värde.

Färg mäts med ett kolorimetriskt instrument eller en spektrofotometer, med ett referensfält som kontrolleras före varje mättillfälle. Resultatet redovisas i det kolorimetriska rummen CIELAB, med värdena L^* , a^* och b^* för varje mätpunkt. Färgskillnaden mellan två mättillfällen beräknas enligt ekvation (3).

$$\Delta E_{ab}^* = \sqrt{(\Delta L^*)^2 + (\Delta a^*)^2 + (\Delta b^*)^2} \quad (3)$$

Färgskillnaden är ett mått på hur mycket färgen har ändrats, men den säger inte om förändringen är betydelsefull för ytans värde. Ytskyddsmyndigheten har inte fastställt något gränsvärde för färgskillnad, och färgskillnader redovisas därför utan tolkning av gräns. Mätningens villkor ska redovisas, bland annat belysning, mätgeometri och referensfält.

4.4 Kartläggning av skikt

Skiktkartering innebär att skiktföljden på en yta bestäms, så att det går att se vilka skikt som är ursprungliga, vilka som är senare och hur de förhåller sig till varandra. Kartläggningen görs i första hand visuellt, med hjälp av ljus, förstoring och ultraviolett ljus. Provtagning görs endast när den behövs för beslutet, och provet ska vara så litet att det inte påverkar ytans värde eller skydd (Hallin 2020). Varje prov dokumenteras i kartan med läge, datum och metod, och provplatsen lagas enligt åtgärdsbeskrivningen.

Figur 1 visar schematiskt en skiktföljd i en sektion. Ytans yttre avgränsning är den övre gränsen för det yttersta skiktet och har ingen tjocklek. Skikten under den har tjocklek och är ytskikt. Underlaget under skikten omfattas inte av föreskrifterna.

Figur 1. Schematisk skiktföljd i en sektion, med yta och ytskikt

Källa: Ytskyddsmyndigheten. Schematisk bild, ej skala.

4.5 Jämförelse före och efter

Dokumentationen före och efter behandling ska kunna läggas bredvid varandra. Det innebär att samma delytor, mätpunkter och fotovinklar används vid varje tillfälle. Om en mätpunkt inte kan återfinnas ska det noteras, och den nya punkten ska kopplas till den gamla i kartan. Skillnader som beror på mätmetod, belysning eller läge ska särskiljas från skillnader som beror på ytans förändring.

5 Beslut mellan skydd, bevarande och restaurering

5.1 Beslutsprocessen

Figur 2 visar beslutsprocessen i nio steg. Processen börjar med att ytan avgränsas och att dess skydd bedöms, och den slutar med dokumentation och uppföljning. Beslutet fattas av den som har ansvaret för ytan, med underlag från den sakkunnige, och det ska motiveras skriftligen.

Figur 2. Beslutsprocessen för kulturhistoriska ytor i nio steg

Frågor om underlaget hänvisas till respektive ansvarig myndighet.

Källa: Ytskyddsmyndigheten.

5.2 Tre beslutsnivåer

Beslutet görs på en av tre nivåer, som visas i tabell 3. Principen är att den lägsta nivå som ger ändamålsenligt skydd väljs, och att en högre nivå endast väljs när en lägre inte räcker. Valet av nivå är ett beslut och inte en teknisk slutsats, och det ska dokumenteras som sådant.

Tabell 3. Beslutsnivåer för kulturhistoriska ytor

Nivå	Åtgärd	När nivån används	Ingrepp i originalet
Skydd	Mild rengöring, reglering av klimat och ljus, skärmning och bevakning	Ytan har ett ändamålsenligt skydd och ett stabilt tillstånd	Inget eller mycket litet
Bevarande	Konsolidering av lösa partier, lokal lagning med reversibelt material	Ytan har skador som hotar originalet, men helhetsintrycket och originalmaterialet kan bevaras	Begränsat och dokumenterat
Restaurering	Återställning av yta eller del av yta, komplettering och nytt heltäckande ytskikt vid behov	Bevarande räcker inte för att uppfylla ändamålsenligt skydd	Omfattande, med förlust av original som måste motiveras

Källa: egen bedömning. Nivåerna är allmänna råd och ersätter inte sakkunnig bedömning.

Skydd används när ytan redan har ett ändamålsenligt skydd och ett stabilt tillstånd. Åtgärderna begränsas då till mild rengöring, reglering av klimat och ljus, skärmning och bevakning. Bevarande används när ytan har skador som hotar originalet men där helhetsintrycket och originalmaterialet kan bevaras. Restaurering används när bevarande inte räcker för att uppfylla ändamålsenligt skydd. Restaurering innebär större ingrepp och ofta förlust av originalmaterial, och förlusten ska motiveras. Ett nytt heltäckande ytskikt som täcker ett historiskt skikt bedöms som restaurering, och ytskiktets effekter på ytans värde ska dokumenteras.

5.3 Ytklass och kulturhistoriskt värde i samma beslut

Ytklassen enligt YSFS 2021:2 och det kulturhistoriska värdet ska båda redovisas i beslutet. Ytklassen anger ytans skydd vid bedömningstillfället och bedöms enligt tjocklek, täckförmåga och jämnhet. Det kulturhistoriska värdet anger vad som måste bevaras för att ytans värde ska kvarstå. En yta kan ha ytklass E och ett högt kulturhistoriskt värde samtidigt. Då kan beslutet bli bevarande, där åtgärden syftar till att höja ytklassen utan att förändra originalet mer än nödvändigt.

Om den lägsta nivå som ger ändamålsenligt skydd bedöms som oförenlig med bevarandet dokumenteras avvägningen med motivering och med uppgift om vilken sakkunnig som deltagit. Ytskyddsmyndigheten lämnar inte råd i enskilda ärenden, men vägledningen kan användas som underlag för den egna bedömningen.

5.4 Underlaget och gränsdragningen

Om en åtgärd på ytskiktet visar att underlaget är skadat hänvisas frågan till respektive ansvarig myndighet. Myndigheten tar inte ställning till vad som finns under ytan. Ett bevarat eller restaurerat ytskikt ska inte ses som en lösning på en underlagsskada, och beslutet ska ange vilka frågor som är öppna.

6 Exempel

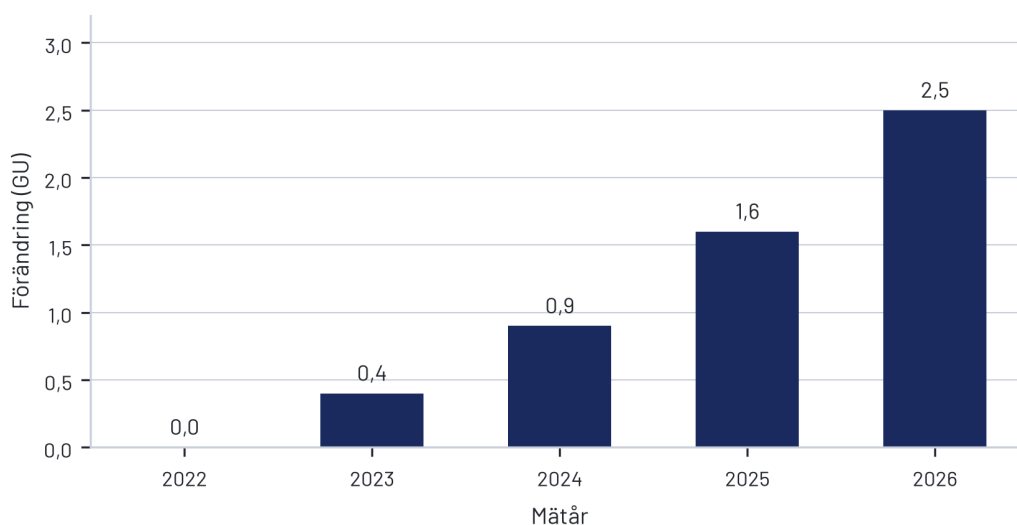
Exemplen är fiktiva. De illustrerar hur beslutsprocessen och dokumentationen kan se ut och ger inga besked om verkliga ytor. Värdena är valda för att visa metoden och ska inte användas som referens för andra ytor.

6.1 Kyrkointeriör: predikstol med historiskt färgskikt

En predikstol i trä har en synlig yta om 6,2 kvadratmeter med ett historiskt färgskikt från 1800-talets senare del. Ytan är inomhus och vetter inte mot allmän plats. Vid första inventeringen 2022 klassades ytan till D, Visst skydd. Tidigare rengöringar hade tagit bort delar av det yttersta skiktet, och glansen varierade över ytan. Den sakkunniga bedömde att ytan främst har ett dokumentärt och materiellt värde och att skiktföljden ska bevaras.

Glansen mättes vid varje årlig dokumentation enligt avsnitt 4.3. Medelvärdet för 2022 var 12,4 GU. Medelvärdena för 2023 till 2026 var 12,8, 13,3, 14,0 respektive 14,9 GU, vilket enligt ekvation (2) ger förändringar på 0,4, 0,9, 1,6 och 2,5 GU. Figur 3 visar förändringen. Förändringen 2026 är större än reproducerbarheten på 0,25 GU vid cirka 15 GU i Rapport 2026:4, och den tyder på en långsam förändring av ytskiktet.

Figur 3. Förändring av medelglansen för predikstolen jämfört med 2022, GU

Källa: egen beräkning med ekvation (2). Fiktivt exempel.

Beslutet blev skydd med bevakning. Ytan rengörs endast torrt, inga ytskikt tillförs och inga åtgärder görs som ändrar glansen. Klimatet kontrolleras av kyrkans förvaltare enligt en nivå som den sakkunniga angett. Glansförändringen bedöms i exemplet inte kräva någon åtgärd just nu, men den följs upp med årlig mätning. Om förändringen fortsätter eller om en skada uppstår görs en ny bedömning av nivån.

6.2 Museiutställning: målad panel i en rumsinstallation

En museiutställning visar en rumsinstallation från 1920-talet. En målad panel av trä om 14 kvadratmeter har ett synligt färgskikt från den ursprungliga målningen och ett senare, ljusare skikt. Panelen är inomhus och står i ett utrymme som inte vetter mot allmän plats. Vid inventeringen 2024

klassades ytan till C, Godtagbart skydd, eftersom skyddet bedömdes vara tillräckligt men med några synliga skador i kanterna.

Panelen utsätts för dagsljus från fönster och för belysning i utställningen. Utställningens belysning ändrades 2025 för att minska andelen ultraviolett ljus, och UV-filter sattes på de armaturer som kunde ge belysning direkt mot panelen. Ytans färg mättes 2024 och 2026. Med en L*-skillnad på 0,6, en a*-skillnad på 0,4 och en b*-skillnad på 0,5 ger ekvation (3) en färgskillnad på 0,9 enheter.

Beslutet blev skydd. Ingen ytbeläggning tillfördes och ingen rengöring utöver torr avdammning gjordes. Den minskade ljusexponeringen är den åtgärd som bedöms ge skydd, och den dokumenteras i ett klimat- och ljusprotokoll som följer med utställningen. Eftersom färgskillnaden saknar fastställt gränsvärde redovisas den utan tolkning och följs upp vid varje dokumentationstillfälle. Utställningens textila väggbeklädnader hanteras enligt samma principer och dokumenteras i en egen karta.

6.3 Offentlig byggnad: fasad mot gata

Fasaden på en offentlig byggnad vetter mot gata och har två kulturhistoriska ytor. Den ena är en stenyta om 254 kvadratmeter med ett historiskt mineralbaserat ytskikt. Den andra är en bronsrelief om 58 kvadratmeter med en äldre patina. Fasadens totala yta är 312 kvadratmeter. Båda ytorna är vertikala och vetter mot sydväst, mot allmän plats.

Eftersom båda ytorna är större än 40 kvadratmeter och vetter mot allmän plats omfattas de av registreringsplikten i YSFS 2023:3. Eftersom ytorna vetter mot sydväst ska de ha skydd mot solljus enligt YSFS 2019:4, 3 kap. Inventeringen klassade stenytan till E, Begränsat skydd, eftersom mineralskiktet var släppande i delar av ytan. Bronsreliefen klassades till D, Visst skydd, eftersom patinan var jämn och vidhäftande men inte fullständig över hela ytan.

Stenytan kartlades för 236 av 254 kvadratmeter, vilket enligt ekvation (1) ger en dokumenterad andel om 92,9 procent. De återstående 18 kvadratmeterna var inte åtkomliga från den tillfälliga ställningen och dokumenterades med fotografier från marken. Glansen på mineralskiktet mättes vid låga nivåer. Värdena låg under 15 GU, och resultaten redovisades därför med särskild försiktighet enligt avsnitt 4.3.

Beslutet blev bevarande. Lösa partier i mineralskiktet konsoliderades, och 9 kvadratmeter av stenytan, cirka 3,5 procent, lagades lokalt med en reversibel mineralbaserad bruk. Lagningen återställde ett heltäckande ytskikt i de delar där det saknades, vilket var den åtgärd som krävdes för att uppfylla skyddet mot solljus. Bronsreliefen behölls med sin patina och rengjordes endast torrt. Ingen skyddsbeläggning tillfördes på bronsen, eftersom en beläggning skulle förändra ytans glans och täcka patinan. Bronsreliefens skydd följs upp varje år, eftersom patinan kan förändras med klimat och föroreningar.

Lagningen ändrar inte stenytans registrerade areal, läge, lutning eller väderstreck. Om ytklassen ändras från E till D efter lagningen ska förändringen anmälas inom 30 dagar enligt YSFS 2023:3. Om ytklassen inte ändras krävs ingen anmälan, men lagningen dokumenteras i kartan och i åtgärdsbeskrivningen.

6.4 Sammanfattning av exemplen

Tabell 4 sammanfattar de tre exemplen. Den visar hur samma beslutsprocess kan leda till olika nivåer beroende på yta, skada och värde.

Tabell 4. Sammanfattning av de tre exemplen

Exempel	Yta och areal	Ytklass	Vald nivå	Registrering
Kyrkointeriör	Predikstol, träyta med historiskt färgskikt, 6,2 m2	D	Skydd med bevakning	Nej, ytan vetter inte mot allmän plats
Museiutställning	Målad panel av trä i rumsinstallation, 14 m2	C	Skydd genom ljusreglering	Bedöms i det enskilda fallet. Inte allmän plats i exemplet
Offentlig byggnad	Stenyta med mineralskikt, 254 m2. Bronsrelief, 58 m2	E för stenytan, D för reliefen	Bevarande	Ja, båda ytorna är större än 40 m2 och vetter mot allmän plats

Källa: egen sammanställning. Exemplen är fiktiva.

7 Frågor och svar

Ska en yta med högt kulturhistoriskt värde undantas från kravet på skydd?

Nej. Kravet på ändamålsenligt skydd i YSFS 2019:4 gäller alla ytor. Ett högt kulturhistoriskt värde påverkar vilka åtgärder som kan väljas för att uppfylla kravet, men det innebär inte att kravet upphör att gälla. Frågor om hur kravet tillämpas på en viss yta avgörs i det enskilda fallet, och Ytskyddsmyndigheten lämnar inte råd i enskilda ärenden.

Räcker det att fotografera ytan före och efter en åtgärd?

Nej. Fotografier visar det som syns, men inte glans, färg, skiktföljd eller läget för skador. Tabell 2 visar de moment som normalt ingår. Fotografier är ett komplement till kartan och mätningarna och ersätter dem inte.

Kan ett bevarande leda till att ytklassen ändras?

Ja. Ytklassen bedöms på nytt efter varje åtgärd som kan påverka skyddet. En ändrad ytklass är en uppgift som kan kräva anmälan enligt YSFS 2023:3, och förändringen ska dokumenteras oavsett om den kräver anmälan.

Vad gör man när ytan är matt och glansmätningen inte räcker?

Glansmätningen är ett komplement till fotografering, kartläggning och färgmätning. Mätosäkerheten ska redovisas enligt Rapport 2026:3. Mätningar under 15 GU bör bedömas särskilt, eftersom Rapport 2026:4 inte omfattar referensnivåer under cirka 15 GU.

Hur länge ska dokumentationen sparas?

Dokumentationen ska sparas i minst tio år enligt YSFS 2019:4, 4 kap. Vägledningen rekommenderar att dokumentationen för kulturhistoriska ytor sparas längre och att den följer med vid byte av ägare, förvaltare eller verksamhet.

Får en provtagning göras i ett skikt som är värdefullt?

Provtagning görs endast när den behövs för beslutet och när ingen annan metod ger tillräcklig information. Provet ska vara så litet som möjligt och placeras där det inte påverkar ytans värde. Provtagningen dokumenteras och lagas enligt åtgärdsbeskrivningen. Om provet berör underlaget hänvisas frågan till respektive ansvarig myndighet.

Vem ansvarar för beslutet?

Beslutet fattas av den som har ansvaret för ytan, till exempel fastighetsägaren, förvaltaren, styrelsen eller verksamhetsutövaren. Den sakkunniga bedömningen av värdet dokumenteras. Ansvarsfördelningen framgår av avtal eller stadgar, på samma sätt som för andra gemensamma ytor enligt Vägledning 2026:2.

8 Checklista

Checklistan kan användas vid inventering, inför åtgärd och vid uppföljning. Den ersätter inte bedömningen i det enskilda fallet.

- Ytan är avgränsad och har en unik beteckning i kartan.
- Ytklassen enligt YSFS 2021:2 är bedömd och dokumenterad.
- Det kulturhistoriska värdet är bedömt av sakkunnig och motiverat i beslutet.
- Kartan är skalenlig, daterad och versionshanterad.
- Fotografier är tagna från angivna positioner, med referensskala och datum.
- Glans och färg är uppmätta, och mätpunkterna är markerade i kartan.
- Mätosäkerheten är redovisad, och mätningar under 15 GU är bedömda särskilt.
- Skiktföljden är kartlagd, och provtagning är motiverad och dokumenterad.
- Beslutsnivån är den lägsta som ger ändamålsenligt skydd, och valet är motiverat.
- Ingreppen är reversibla, eller så är förlusten av original dokumenterad och motiverad.
- Registrerings- och anmälningsplikten har bedömts för varje förändring av en registrerad yta.
- Dokumentationens sparas i minst tio år och lämnas över vid byte av ansvar.
- Frågor om underlaget har hänvisats till respektive ansvarig myndighet.

9 Ordlista

Ändamålsenligt skydd: skydd som uppfyller kravet i YSFS 2019:4 under ytans hela livslängd.

Bevarande: åtgärder som stabiliserar och bevarar originalmaterial och ytans uttryck, utan att återställa ett tidigare tillstånd.

CIELAB: ett kolorimetriskt färgrum med värdena L^* , a^* och b^* , där L^* anger ljushet och a^* och b^* anger färgriktning.

Dokumenterad andel: den andel av en kulturhistorisk yta som finns beskriven i kartan, beräknad enligt ekvation (1).

Glansenhet (GU): mätenhet för glans, mätt vid 60 graders vinkel.

Kalkmålning: målning på en yta av kalkbruk eller kalkputs.

Kulturhistoriskt värde: ett värde hos en yta som bedöms av sakkunnig och som ska beaktas vid skydd och åtgärd.

Minimiingrepp: princip om att ett ingrepp begränsas till vad som krävs för att uppnå avsett syfte.

Originalmaterial: det material som ytan bestod av när den skapades, eller den del av det som bevarats.

Patina: åldersbetingad förändring av en yta, till exempel ton, glans eller oxidation, som är en del av ytans uttryck.

Provyta: en liten yta där en metod provas före användning på hela ytan.

Reversibilitet: egenskap hos ett material eller en metod som gör att den kan tas bort utan att originalet skadas.

Restaurering: åtgärd som återställer ett tidigare tillstånd av en yta, med komplettering och ofta förlust av original.

Skiktkartering: bestämning av skiktföljden på en yta, med ursprungliga och senare skikt.

Tidsskiktning: den följd av skikt som bildats på en yta över tid och som tillsammans bär ytans värde.

Referenser

- Ytskyddsmyndigheten (2019). Föreskrifter och allmänna råd om skydd av ytor (YSFS 2019:4).
- Ytskyddsmyndigheten (2020). Ändring i YSFS 2019:4 (YSFS 2020:1).
- Ytskyddsmyndigheten (2021). Föreskrifter om ytklassning (YSFS 2021:2).
- Ytskyddsmyndigheten (2023). Föreskrifter om Nationella ytregistret (YSFS 2023:3).
- Ytskyddsmyndigheten (2023). Bestämning av ytans undre gräns. Vägledning 2023:2.
- Ytskyddsmyndigheten (2024). Ytors åldrande i inomhusmiljö. En litteraturöversikt. Rapport 2024:7.
- Ytskyddsmyndigheten (2024). Din yta och du. Information om ytskydd för privatpersoner. Broschyren YSM B 2024:3.
- Ytskyddsmyndigheten (2026). Mätosäkerhet vid glansmätning. Rapport 2026:3.
- Ytskyddsmyndigheten (2026). Ringtest för glansmätning. Rapport 2026:4.
- Ytskyddsmyndigheten (2026). Accelererad åldring av ytskikt. Rapport 2026:5.
- Ytskyddsmyndigheten (2026). Ytskydd i fastighetsförvaltning. Vägledning 2026:2.
- Berger, R. (2021). Ljusskador på textila väggbeklädnader. Mitteilungen des Instituts für Oberflächenkunde, nr 14.
- Fagerström, K. (2018). Reversibilitet vid ytbehandling av trä. Nordisk tidskrift för ytbehandling, volym 35.
- Hallin, E. (2020). Skiktkartering i kulturhistoriska interiörer. Nordisk tidskrift för ytbehandling, volym 37.
- Lindgren, A. (2022). Konserverande rengöring av kalkytor. Ytteknisk rapport nr 31.